

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 765/18

לפני: כבוד השופט נ' סולברג
כבוד השופטת ע' ברון
כבוד השופט א' שטיין

המערער: שמואל חיון

נ ג ד

המשיבים: 1. אלעד חיון
2. ימית גויטע
3. רזינה ענבר לחמני
4. מרית – מרית זנזורי
5. ליאור שקלי
6. אסי יוסף שקלי
7. למברג חברה לפיתוח חקלאי וסחר בע"מ

ערעור על פסק הדין של בית המשפט המחוזי חיפה בת"א
3956-06-15 מיום 10.12.2017 שניתן על ידי כבוד
השופטת י' קראי-גירון

תאריך הישיבה: י"ב בטבת התשע"ט (20.12.2018)

בשם המערער: עו"ד רחל כץ

בשם המשיב 1: עו"ד גיא קינן; עו"ד איריס בר טל

בשם המשיבה 2: בעצמה
בשם המשיבה 3: בעצמה
בשם המשיב 6: בעצמו

פסק-דין

השופט א' שטיין:

1. לפנינו ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי חיפה (השופטת י' קראי-גירון) בת"א 3956-06-15, בגדרו התקבלה תביעתו של המשיב 1, ובית המשפט הורה על רישומו של המשיב 1 כבעלים של הזכויות בדירה ברחוב ז'בוטינסקי 2, חדרה (הידועה

כגוש 10036 חלקה 466/2) (להלן: הדירה). המערער קובל על קביעתו האמורה של בית משפט קמא ומבקש כי נבטלה ונקבע תחתיה כי הזכויות בדירה שייכות לו, לבדו או יחד עם יורשי אחותו, הגב' אביבה שקלי ז"ל.

עיקרי העובדות

2. המערער והמשיב 1 הינם אחים למחצה. המערער (להלן, גם: שמואל) הוא בנו של מר יוסף חיון ז"ל (להלן: המנוח) מנישואיו הראשונים ולו שבעה אחים ואחיות נוספים, וביניהם גב' אביבה שקלי ז"ל (להלן: אביבה), שיורשיה הם המשיבים 2-6. המשיב 1 (להלן: אלעד או המשיב) הוא בנו של המנוח מנישואיו השניים. המנוח הלך לעולמו בשנת 2009 ובצוואתו (להלן: הצוואה) הוריש את כל רכושו לאלעד.

3. הסכסוך בין הצדדים נסוב על הדירה. הבעלות בדירה רשומה על שם המשיבה 7, למברג חברה לפיתוח חקלאי וסחר בע"מ (להלן: החברה). החברה התקשרה בשנת 1972 בהסכם קומבינציה שבמסגרתו הוקם הבניין בו מצויה הדירה מושא המחלוקת. החברה מכרה את זכויותיה בדירה בחודש ינואר 1973, ועל כך אין חולק. אין חולק גם על כך שהדירה נקנתה על ידי המנוח מכספו וכי המנוח נהג בה מנהג בעלים – ואף השכירה מדי פעם – עד יום מותו. לאחר פטירת המנוח, נשארה הדירה ריקה ואיש מבעלי הדין לא עשה בה שימוש. השאלה שלגביה הצדדים חלוקים נוגעת לזהותו של בעל הדירה: אותו צאצא של המנוח שקיבל ממנו את הדירה במתנה או, לחלופין, בירושה. שמואל טוען כי הדירה שייכת לו וליורשי אביבה, שכן, לדבריו, אביו המנוח רכש אותה בשעתו עבורו ועבור אביבה. אלעד מצדו טוען כי הדירה שייכת לו, שכן, לדבריו, אביו המנוח רכש אותה לעצמו ואחר כך הורשה לו, יחד עם יתר רכושו, בצוואה שעשה.

4. הצדדים לא הביאו ראיות ישירות בכתב להוכחת טענותיהם. הסכם בדבר רכישת הדירה מהחברה לא הוצג בפני בית משפט קמא, וגם אנו לא זכינו לראותו. הצדדים מודים כי ההסכם איננו מצוי בידיהם. חרף זאת, שמואל טוען כי הוא ואחותו המנוחה אביבה הם אלה שהיו רשומים באותו הסכם כרוכשי הדירה, שכן אביהם קנה את הדירה כמתנה עבורם. טענתו זו נתמכת בדיווח למס שבח בנוגע למכירת הדירה אשר הוגש על ידי החברה בשנת 1981, כשמונה שנים לאחר העסקה. דיווח כאמור נעשה באמצעות טופס שבו מופיעים שמותיהם של שמואל ואביבה כרוכשי הדירה (להלן: טופס 50). מנגד, הציג אלעד הצהרת הון שאביו המנוח הגיש לרשויות המס בשנת 1990. במסמך זה הצהיר אביו כי הדירה מצויה בבעלותו שלו, בניגוד למה שדווח על ידי החברה בטופס 50. זאת ועוד:

במצבת נכסיו של שמואל נכון לשנת 1993, אשר פורטה בהצהרת ההון שהלה הגיש לשלטונות מס הכנסה בשנת 1995, אין זכר לדירה.

5. המנוח ניהל בחייו עסק לשיווק וממכר צינורות והיו ברשותו נכסים רבים. בשנות השבעים של המאה הקודמת, הסתבך המנוח עם שלטונות המס וננקטו נגדו הליכים משפטיים. אשתו הראשונה של המנוח נפטרה במפתיע בשנת 1975. אחרי פטירתה, נישא המנוח בשנית. מנישואין אלו נולד בנו אלעד, המשיב דכאן, והמנוח עבר להתגורר בארה"ב עם משפחתו החדשה. מערכת היחסים שבין המנוח לבין ילדיו מנישואיו הראשונים ידעה יותר ירידות מאשר עליות, ואף הצמיחה סכסוכים משפטיים.

6. בצוואתו, הותיר המנוח את כל נכסיו לאלעד, כשהוא קובע זאת בלשון החלטית ובלתי מסויגת, כדלקמן:

"הנני מצווה לבני חי אלעד חיון [...] את כל רכושי מכל מין וסוג כלשהו הנמצא בישראל ולרבות כל מה שיש לי היום וגם על מה שיהיה לי בעתיד, לרבות כל נכסי דלא ניידים וכל נכסי דניידים, לרבות כל כספים, כל זכויות וכל טובות הנאה מכל סוג ולרבות כל רכושי המפורט להלן, הכל יינתן ויהיה שייך לאחר מותי לבני חי אלעד חיון [...] בשלמות וללא יוצא מן הכלל".

צוואה זו מכילה בתוכה את רשימת נכסיו של המנוח ואיננה מציינת את הדירה מושא המחלוקת.

ההליכים הקודמים ופסק הדין קמא

7. בשנת 2014, הגישו שמואל ועיזבונה של אביבה תובענה לפסק דין הצהרתי בת.א. (מחוזי חיפה) 23122-06-14. בתובענה זו נתבקש פסק דין שיצהיר כי שמואל ויורשי אביבה זכאים להירשם כבעלי הזכויות בדירה. תובענה זו הוגשה נגד החברה בלבד: אלעד לא צורף לה כנתבע או כמשיב. אין תמה אפוא כי התובענה לא נתקלה בהתגוננות, ובאין התגוננות ניתן בגדרה פסק דין הצהרתי כמבוקש.

8. הניצחון ששמואל ויורשי אביבה רשמו לזכותם, מבלי לתת לאלעד את יומו במשפט, היה קצר מועד. אלעד גילה את קיומו של פסק הדין ההצהרתי ועתר לביטולו במסגרת התביעה נשוא ההליך קמא. במסגרת זו, טען אלעד כי הדירה שייכת לו בהיותו היורש היחיד והבלעדי של כל נכסי אביו המנוח בהתאם לצוואה. בית משפט קמא קיבל

טענה זו במלואה לאחר שניתח את הראיות שהצדדים פרשו לפניו. בהתאם לכך, קבע בית המשפט כי אלעד זכאי להירשם כבעלים של הדירה.

9. קביעה זו התבססה על שורה של ממצאים עובדתיים. בית משפט קמא קבע כי נוכח היחסים הרעועים אשר שררו במשך שנים בין המנוח לבין ילדיו מנישואיו הראשונים, אין מקום להחיל על המקרה חזקה שבעובדה שמייחסת להורה כוונה לחלק את רכושו בין ילדיו. כפועל יוצא מקביעה זו, הוטל על שמואל ויורשי אחותו אביבה להוכיח כי המנוח רכש את הדירה עבורם; ולשם כך דרוש היה למצוא עותק מהסכם הרכישה ולהציגו בפני בית המשפט. משלא הוצג הסכם כאמור, לא די בטופס 50 כדי להוכיח כי הדירה נרכשה עבור שמואל ואביבה. בית משפט קמא גם זקף לחובת בעלי דין אלה את העובדה שהמנוח כלל את הזכויות בדירה בהצהרת ההון שהגיש לרשויות מס הכנסה, ואילו שמואל לא כלל את הזכויות בדירה במסגרת הצהרת ההון מטעמו. כמו כן התייחס בית משפט קמא לכך שהמנוח, בעודו בחיים, הגיש תביעה נגד שמואל ובה דרש כי שמואל יחזיר לו כספים שקיבל ממנו כהלוואה. בתביעתו זו, לא תבע המנוח את החזר זכויותיו בדירה – דבר שהיה מתבקש אילו הדירה, שכאמור נרכשה מכספי המנוח, אכן ניתנה לשמואל במתנה. בית המשפט הסיק מכך שהדירה נשארה בבעלות המנוח ושהמנוח קנה אותה לעצמו, ולא לשמואל ואביבה.

10. עוד קבע בית משפט קמא, על יסוד התרשמותו מהעדויות ששמע ומשאר הראיות, כי אלעד הרים את נטל הראיה המוטל עליו כדי להוכיח שהמנוח רכש את הדירה לעצמו, ולא עבור שמואל ואביבה. בית המשפט עמד על כך כי לא די בעדותו היחידה של שמואל כדי להוכיח את ההיפך, מה גם ששמואל מסר עדות שלא הותירה רושם אמין. בית משפט קמא מצא את עדותו של שמואל בלתי אמינה גם בשל סיפור הבדים שסיפר בתצהירו במסגרת ההליך הקודם במטרה לקבל פסק דין הצהרתי לטובתו. שמואל סיפר באותו תצהיר כי הדירה מושא המחלוקת היתה בחזקתו כבר משנת 1975. במהלך הדיון בהליך קמא, חזר בו שמואל מסיפור זה והודה בפה מלא כי הדירה לא היתה בחזקתו וכי הוא לא התגורר בה. לא זו אף זו: באותו תצהיר ממש, הצהיר שמואל כי גם כספו הפרטי שימש לרכישת הדירה – הצהרה שהופרכה לאחר שחזר עליה, בשפה רפה, בהליך קמא, והוטח בפניו כי בזמן רכישת הדירה הוא שירת בשירות סדיר בצה"ל והיה, למעשה, מחוסר ממון. על דברי שקר אלו והשלכותיהם על תוצאת ההתדיינות אעמוד בהמשך דבריי.

11. בית משפט קמא לא הסתפק בקביעות ברורות אלה של עובדות. פסק דינו קבע ממצא נוסף בעניינו של טופס 50 והשלכותיו כראיה. בית המשפט קבע, כי אף בהינתן

מסקנה עובדתית שהרוכשים על-פי הסכם הרכישה עם החברה אכן היו שמואל ואביבה – כטענתם, שנתמכה בטופס 50 – הרי שלא היה בכך כדי לשנות את תוצאת ההתדיינות. זאת, בשל העדר הוכחה כי המנוח התכוון להעניק לשמואל ואביבה את הדירה שרכש מכספו במתנה. בנסיבות אלו – כך קבע בית המשפט – מן הדין היה לראות בשמואל ובאחותו אביבה כמי שהחזיקו בזכויות בדירה בנאמנות לטובת אביהם כדי להעלים נכס זה מרשויות המס (להלן: ממצא הנאמנות).

מכאן הערעור.

טענות הצדדים

12. שמואל טוען כי בית משפט קמא שגה בקבעו שהזכויות בדירה שייכות לאלעד. שמואל מפרט וטוען כי ממצא הנאמנות הינו שגוי מיסודו הן ברמה העובדתית כפשוטה והן משום שעניין הנאמנות הועלה על ידי אלעד רק בסיכומיו ועל כן היה בגדר שינוי חזית המנוגד לסדרי הדין התקינים. כמו כן טוען שמואל, כי בית משפט קמא טעה בהחליטו להעדיף עדויות בעל-פה על פני מסמך אובייקטיבי יחיד אשר שופך אור על עניין הבעלות בדירה – טופס 50. שמואל מוסיף וטוען כי לא היה זה נכון לשלול ממנו ומיורשי אביבה את החזקה העובדתית, הנגזרת מניסיון החיים, אשר מייחסת להורה כוונה לחלוק את רכושו עם ילדיו – וזאת, בשם לב לכך שהדירה מושא המחלוקת נרכשה לפני שנים רבות, עוד לפני שהמנוח התאלמן מאשתו הראשונה, אמם של שמואל ואביבה, ובטרם נישא לאמו של אלעד ונסע לארצות הברית. עוד טוען שמואל, כי המנוח העניק מתנות – דירות ומקרקעין – לכמה מילדיו מנישואיו הראשונים, אחים שלו ושל אביבה, וגם מכך ניתן ללמוד שהדירה מושא המחלוקת ניתנה על ידי המנוח במתנה לשמואל ולאביבה לאחר שנרכשה על ידו. יתירה מכך: המנוח לא טרח לרשום את הדירה על שמו ואף לא הזכיר – וממילא לא תבע – את זכויותיו בדירה במסגרת התביעה שניהל נגד שמואל.

13. אלעד מצדו סומך ידיו על פסק דינו של בית משפט קמא. לטענתו, הערעור שלפנינו נסוב על הכרעות עובדתיות ובאלו בית משפט זה לא נוהג להתערב. אלעד מוסיף וטוען כי קביעתו של בית משפט קמא שהמנוח לא התכוון לתת את הדירה במתנה לשמואל ולאביבה עומדת על תשתית ראייתית איתנה, שמולה ניצבים שקריו של שמואל בנוגע לרכישת הדירה וחזקתו הבלעדית בה. לדברי אלעד, בית משפט קמא צדק בקבעו כי הדירה נשארה בבעלות המנוח עד יום מותו, לאחר שחזקת המתנה נסתרה. כמו כן טוען אלעד, כי ממצא הנאמנות שנקבע על ידי בית המשפט אף הוא נכון, ככל שניתן

לראות בטופס 50 הוכחה לכך ששמואל ואביבה היו רשומים כרוכשי הדירה בהסכם הרכישה עם החברה.
דיון והכרעה

14. סבורני כי דין הערעור להידחות.

15. בהיעדרו של ההסכם הכתוב בדבר רכישת הדירה, נותרנו עם הראיות הבאות, שאינן במחלוקת:

- (1) המנוח רכש את הדירה מכספו;
- (2) טופס 50 מציין את שמותיהם של שמואל ואביבה כרוכשי הדירה;
- (3) הדירה מופיעה ברשימת נכסי המנוח בהצהרת ההון שהוגשה מטעמו לשלטונות מס הכנסה;
- (4) הדירה איננה מופיעה ברשימת נכסיו של שמואל בהצהרת ההון שהלה הגיש לשלטונות מס הכנסה.

16. שמואל נאחז בטופס 50 שלדבריו מהווה הוכחה לכך שהדירה נרשמה על שמו ועל שמה של אביבה בהסכם הרכישה שנעלם. אין בידי לקבל טענה זו. מסמכים שהוגשו לרשויות המס, קל וחומר בהיעדרו של הסכם הרכישה, אינם מהווים ראיה עצמאית, ובוודאי שאינם בגדר ראיה מספקת, לצרכי הוכחת בעלות במקרקעין – קל וחומר כאשר מדובר בהצהרה שאינה שלמה או בלתי מאומתת או בהצהרה אשר מוגשת לרשויות המס שנים רבות לאחר מכירת הזכויות (ראו: ע"א 22/57 אלשאלם נ' עואד, פ"ד יב(1) 387, 390 (1958); ע"א 2032/06 האגי נ' עזבון המנוח סלמאן יוסף זיאן (1.2.2009); וכן נתן קנת וחיים קנת נטל ההוכחה וחזקות – במשפט האזרחי ובמשפט הפלילי 189-188 (2002)).

17. בענייננו, דבר זה נכון הן לגבי טופס 50 שהוגש על-ידי החברה לשלטונות מס שבח (כשמונה שנים לאחר עסקת הרכישה) והן ביחס להצהרות ההון שהוגשו על ידי המנוח, מצד אחד, ועל ידי שמואל, מהצד השני. מסמכים אלו סותרים זה את זה וכל אחד מהם מעורר ספקות לגבי נכונותו. במצב דברים זה, לא נותר אלא לקבוע כי אין במסמכים אלו כדי לסייע בדינו במתן מענה לשאלת הבעלות בדירה.

18. משהגענו עד הלום, נשארנו עם עדויות אשר באו מפיהם של עדים המעוניינים בתוצאת המשפט ועם עובדה אחת מוכחת שאינה במחלוקת: רכישת הדירה נעשתה מכספו של המנוח. לטעמי, לעובדה זו יש משמעות רבה. חזקה עמנו היא שאדם אשר משלם סכום כסף נכבד כדי לרכוש נכס מקרקעין (או נכס אחר) קונה את הנכס לעצמו,

ולא עבור אדם אחר. ראו, לדוגמא, Seabury v. Costello, 26 Cal. Rptr. 248, 251 (Ca. Ct., App. 1962) :

"In the case before us the trial court found that plaintiff paid the entire purchase price of the property. This, in itself, raises a presumption that the parties did not intend the conveyance to vest a beneficial interest in the noncontributing joint tenant."

19. חזקה זו, שמקורה בניסיון החיים הכללי, ניתנת לסתירה. בעל דין המבקש לסתור את החזקה נושא בנטל הבאת ראיות וכן, לעתים, אף בנטל השכנוע, בהיותו "המוציא מחברו". יפים לעניין זה הדברים שנאמרו בעניינה של החזקה האמורה בפסק הדין שקבע את מקומה בדין האמריקני, (Smithsonian Inst. v. Meech, 169 U.S. 398, 407 (1898) :

"This rule has its foundation in the natural presumption, in the absence of all rebutting circumstances, that he who supplies the purchase money intends the purchase to be for his own benefit, and not for another [...] and this rule is vindicated by the experience of mankind." (Citing 1 PERRY, TRUSTS, 4th ed. § 126).

20. רכישת מקרקעין במימון מלא על ידי פלוני יוצרת חזקה ראייתית משמעותית בדבר זכויותיו, שבכוחה אף ליצור נאמנות לטובת רוכש המקרקעין כאשר הנכס נרשם על שמו של אחר. הווה אומר: באין רישום בעלות לטובת אדם אחר, קמה חזקה שבניסיון-החיים, אשר ניתנת לסתירה אך במקרים חריגים, כי הרוכש רכש את המקרקעין לעצמו.

21. פשיטא הוא, כי שמואל לא הרים את נטל הראיה שחייבו להוכיח כי הדירה שאיננה רשומה על שמו ושלא נרכשה מכספו נרכשה עבורו. בנסיבות דנן, אין לנו אלא לשוב ולקבוע, כפי שלמעשה קבע בית משפט קמא, כי "הכסף מדבר" וכי הדירה נרכשה בעבור מי ששילם בעדה מחיר מלא מכספו: הלא הוא המנוח.

22. לזאת יש להוסיף את העובדה, שאף היא איננה במחלוקת, כי המנוח נהג מנהג בעלים בדירה מיום רכישתה ועד יום מותו. הוא השכיר את הדירה לשוכרים וגבה מהם את דמי השכירות לעצמו, וכן טיפל בענייניה השונים; ומשנפטר, הדירה נותרה עומדת ריקה. אציין בהקשר זה, כי שמואל הודה בעדותו כי אינו יודע היכן נמצא המפתח לדירה. אכן, חזקה היא כי מי שמחזיק בנכס ונוהג בו מנהג בעלים באין מוחה ובאין מפריע, הוא

הבעלים של הנכס (ראו: יהושע ויסמן "החזקה" מחקרי משפט טו 5, 21 (1999)). חזקה זו, כמובן, ניתנת לסתירה, אך היא לא נסתרה במקרה דכאן; וספק גדול בעיני אם בכלל ניתן לסתור חזקה כאמור ביחס לנכס שמחזיקו הבלעדי רכשו מכספו ולא שיתף בו אחרים.

23. מסקנה זו פוטרת אותי מלדון בממצא הנאמנות שנקבע על ידי בית משפט קמא. מעבר לנדרש ובמאמר מוסגר, ברצוני להעיר כי ממצא זה איננו מעוגן כיאות בחומר הראיות. נאמנות נוצרת על ידי הסכם או כתב נאמנות אשר מפרט את חובות הנאמן כלפי הנהנה ואת זכויות הנהנה כלפי נאמנו (ראו סעיפים 1 ו-2 לחוק הנאמנות, התשל"ט-1979). במקרה דכאן לא היתה כל אינדיקציה לקיומו של הסכם או כתב נאמנות בין המנוח לבין ילדיו, שמואל ואביבה. יתר על כן: הסכם הרכישה המקורי לא הוצג וטענת הנאמנות נדונה על בסיס ההנחה (הבלתי מוכחת) שגם אם שמואל ואביבה היו רשומים באותו הסכם כרוכשים, אזי החזיקו בדירה כנאמנים עבור אביהם. בית משפט קמא ביסס הערכה זו על ההשערה כי למנוח היה אינטרס להעלים את זכויותיו בדירה מרשויות המס, אולם השערה זו לא נתמכה בשום ראיה (למעט עדותו של שמואל, שבית המשפט מצאה, מסיבות טובות, בלתי אמינה). דרך זו של העלמת רכוש ממילא גם נטולת הגיון מאחר שהמנוח שילם לחברה את מלוא מחיר הדירה "מעל השולחן" ומבלי להסתיר את הכסף שהיה בידו.

עדותו של שמואל

Falsus in Uno, Falsus in Omnibus

24. במסגרת ההליך קמא, שמואל מסר עדות במטרה לבסס את טענת הבעלות שבפיו. עדות זו לא הותירה על בית משפט קמא רושם חיובי, בלשון המעטה. בית המשפט קבע ביחס אליה דברים כדלקמן:

"התקשיתי לקבוע ממצאים עובדתיים על-פי עדותו היחידה של [שמואל] אשר הודה בעדותו בפני כי כלל לא הייתה לו חזקה בדירה ובהליך משפטי אחר בו ניתן פסק-דין בהעדר הגנה (בתביעה שהוגדרה לעיל) כאמור טען ההפך. [...] במהלך ניהול ההליכים נעשה ניסיון על-ידי [שמואל] לטעון באופן רפה כי גם הוא נטל חלק במימון רכישת הזכויות בדירה מכוח כספים שהגיעו לו אגב עבודתו משחר נעוריו עבור אביו. טענה זו לא הוכחה ונסתרה מתיאור מר חיון שמואל עצמו [...] כמו כן לאור

גילו הצעיר של מר שמואל חיון במעמד הרכישה לא סביר
כי זה היה שותף במימון רכישת הזכויות בדירה."

25. אכן כך: בעדותו בפני בית משפט קמא העיד שמואל שמעולם לא התגורר בדירה (עמוד 18 לפרוטוקול קמא), ועל כן הדירה לא הייתה בחזקתו, ואילו במסגרת התובענה בה פתח את ההתדיינות שבין הצדדים הצהיר בריש גלי כי "התובעים קיבלו חזקה בדירה ביום 3.1.1975, ומאז החזקה בדירה נמצאת בידיהם". לא זו אף זו: בתצהיר העדות הראשית שהגיש לבית משפט קמא הצהיר שמואל ש"אני ואחותי המנוחה רכשנו את הדירה", ואילו בעדותו בעל-פה אמר "אבא שלי היה משלם הכל. בדרך כלל הכסף היה אצלו, הייתה לנו קופה משותפת." (עמוד 18 לפרוטוקול קמא). ברי הוא, אפוא, כי מדובר בדברי שקר אשר נאמרו על ידי שמואל בתצהיר ובעדות בנוגע לליבת המחלוקת שבינו לבין אלעד.

26. סבורני, כי שקרים אלו של בעל דין הנוגעים לעניינים המצויים בליבת המחלוקת – הם לבדם – צריכים היו לשמש בסיס לדחיית תביעתו ללא צורך בניתוח ראיות נוספות. דחיית התביעה בשל שקרים אלו היתה – ועודנה – תוצאה מתחייבת לנוכח שלושה כללים שעניינם פרוצדורה וראיות. מדובר בכללים ידועים ומושרשים, אך הפעלתם נתונה במידה רבה לשיקול דעתה של הערכאה הדיונית, ומסיבה זו – כך נראה לי – היא לא יצרה עדיין נורמות כלליות ותקדימים מחייבים.

כאן המקום להציג כללים אלו ולעמוד על טיבם, ראשון ראשון, ואחרון אחרון.

27. מבין כללים אלו, הכלל הבסיסי והעתיק ביותר הוא חזקה ראייתית הקובעת כי מי שמשקר ביודעין בדבר אחד, משקר בכל עדותו: *Falsus in Uno, Falsus in Omnibus*. חזקה זו מהווה חלק מהמשפט המקובל האנגלי שמשמש מסד לדיני הראיות הנהוגים במקומותינו. היא עברה גלגולים שונים ורוככה במרוצת השנים. מעמדה כחזקה חלוטה שאינה ניתנת לסתירה ניטל ממנה זה מכבר, וכיום היא משמשת חזקה שבשיקול הדעת, שהפעלתה תלויה בשום שכל של הערכאה הדיונית (ראו: 3 JOHN HENRY WIGMORE, A TREATISE ON THE ANGLO-AMERICAN SYSTEM OF EVIDENCE IN TRIALS AT COMMON LAW 674-683 (1940)).

28. הפעלתה של חזקה זו (להלן: חזקת השקר) במקרהו של בעל דין אשר מוסר ביודעין עדות שקרית בנושא מרכזי להתדיינות, המצוי בליבת המחלוקת, הינה ברורה ומוכנת מאליה. ברוב רובם של מקרים כאלה, אם נכריע את הדין לחובתו של בעל דין ששיקר – וזאת, אף מבלי לנתח ראיות אחרות – לא נטעה. הסתמכות על חזקת השקר

יכול שתובילנו להחלטה לא נכונה במקרים חריגים שבחריגים (אם לא נאמר זניחים). המשאבים השיפוטיים שאותם יש להשקיע כדי לאתר את המקרים הללו ולהגיע לחקר האמת גם בהם, יהיו כרוכים בעלויות מוגזמות מבחינה חברתית. עלויות אלו תהיינה גבוהות יותר מהמחיר של טעות בקביעת עובדות באותם מקרים חריגים שבחריגים. אשר על כן, הפעלתה השיטתית של חזקת השקר תמזער את העלות החברתית הכוללת של טעויות ושל האמצעים השיפוטיים שנועדו למנען – תוצאה רצויה לכל הדעות, שכל מערכת משפטית צריכה לשאוף להגיע אליה (ראו טליה פישר ואלכס שטיין, "דיני ראיות", הגישה הכלכלית למשפט 1103, 1105-1106 (בעריכת אוריאל פרוקצ'יה, 2012)).

29. חזקה זו הופעלה על ידי בית משפט זה ובתי משפט אחרים לא אחת. כך, למשל, בע"א 162/55 פלזמן נ' האפוטרופוס הכללי לישראל פ"ד יא 608, 610 (1957), נקבעו דברים כדלקמן:

"איני סבור שיש יסוד להשגתו של בא-כוח התובע. אותו כלל כבודו במקומו מונח, אולם השופט דייק בלשונו, באמרו: "אם אפסוק נגד האחד, ממילא כבר הכרעתי לטובת השני". לא די בכך שהנתבע לא הוכיח את גירסתו כדי שתוכח בזה האמת שבגרסת התובע. אולם אם נמצאה גירסת הנתבע, שהנגר הוא הקונה אהרן פלזמן, כוזבת ממש, מחייבת שורת ההגיון – בנסיבות המשפט, בו הייתה הברירה רק בין הנגר ובין [פלזמן] היוגוסלבי, ואין כל חשש של קנוניה בין בעלי-הדין לרעת איזה צד שלישי – שפלזמן היוגוסלבי יוכר כבעל הזכות, ולוא רק מחמת כישלון גירסת הנתבע."

30. דברים מפורשים עוד יותר בעניינה של חזקת השקר אמר השופט נ' סולברג בע"א (י-ם) 6275-05-10 מדינת ישראל משרד הביטחון נ' עזבון המנוח פארס ענאד זמן, בפסקה 19 (7.8.2011):

"... מי שפורש מן האמת בעניין אחד, יש חשש שיעשה כן גם בעניינים אחרים. לפיכך, אם נמצא התובע משקר, יש להישמר מפני הסתמכות גם על חלקי גרסתו שלא הופרכו. שיקול נוסף הוא שיקול מוסדי: אין ליתן פרס לדוברי שקר. קבלת גרסה מתוקנת ומשופצת כמוה כמחילה על עדות שקר, והסתמכות על ראיות ההגנה כדי לחזק את גירסתה המשופצת של התביעה כמוה כמתן גמול ותמריץ למי שאינם דוברים אמת. כך כאשר מבקש תובע לשנות את גרסתו במהלך המשפט, כשהופרכה גרסתו בחלקה" (ההדגשות במקור – א.ש.).

31. ישנה חשיבות רבה להנמקה המוסדית ולשיקולי המדיניות שצוינו על ידי השופט נ' סולברג. חזקת השקר נועדה לקרב את בית המשפט לגילוי האמת, אך היא עושה יותר מכך. מטרתה האחרת היא לבטל את התמריץ של בעל דין למסור לבית המשפט גרסת שקר שמיטיבה עם עצמו ועל ידי כך לנצל לרעה את ההליך השיפוטי (ראו Steven Shavell, *The Fundamental Divergence between the Private and the Social Motive to Use the Legal System*, 26 J. LEGAL STUD. 575 (1997)). עניין אחרון זה מטופל גם באמצעות כלל משפטי אחר, האוסר על שימוש לרעה בהליכי משפט, ובו אעסוק בהמשך דבריי. בטרם אסיים את הדיון בחזקת השקר, אשוב ואבהיר, כי חזקה זו מטפלת, בראש ובראשונה, בבעל דין שמוסר עדות שקר ביודעין כדי לנצל במשפט; והכוונה כאן היא לעדות שקר בעניין מהותי ומרכזי לליבת המחלוקת, ולא רק ב"תיבול" בשקרים של עדות שרובה אמת לאמיתה. באשר לעדים רגילים, החלתה של חזקת השקר ביחס אליהם טעונה זהירות רבה והתחשבות נקודתית בנסיבות המקרה, לרבות הזיקה שבין העד ששיקר בעדותו לבין בעל הדין שהזמינו להעיד. לעניינים אלו של עדים רגילים, שאינם בעלי דין, יפה גישתו של השופט י' עמית שאמר, בת"א (חי') 1130/05 טאלם נ' כלל חברה לביטוח בע"מ, בפסקה 6 (10.4.2008), את הדברים הבאים:

" בבואנו להעריך מהימנות עדים, יש לזכור כי לצד העד השקרן, ניתן למצוא את העד שעיקר גרסתו אמת אך הוא מתבל את דבריו בשקרים או בדברים שלו עצמו אין ידיעה אודותיהם."

32. כלל משפטי נוסף, וחשוב לא פחות, מצוי בסעיף 54(2) לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971 (להלן: פקודת הראיות), אשר קובע כדלקמן:

" פסק בית משפט במשפט אזרחי באחד המקרים שלהלן על פי עדות יחידה שאין לה סיוע, והעדויות אינה הודיית בעל דין, יפרט בהחלטתו מה הניע אותו להסתפק בעדות זו; ואלה המקרים:
(2) העדות היא של בעל דין או של בן-זוגו, ילדו, הורו, אחיו או אחותו של בעל דין" [ההדגשה הוספה – א.ש.].

33. מהוראה זו עולה כי קביעת ממצאים בהתדיינות אזרחית על סמך עדותו היחידה של בעל דין ככלל איננה אפשרית. עדות כאמור טעונה סיוע ממקור חיצוני. באין סיוע כאמור, יכול בית המשפט לקבוע ממצאים על סמך עדותו היחידה של בעל דין רק אם יש בידו נימוקים משכנעים התומכים באמינותה, ונימוקים אלה חייב בית המשפט לפרט בפסק דינו (ראו: יעקב קדמי על הראיות חלק שלישי 1430-1433 (2009)). מכאן עולה כי כאשר מדובר בעדותו של בעל דין שנפגמה בשקר מכוון, אין כל אפשרות שבית המשפט יוכל לסמוך את ידיו על אותה עדות. ברי הוא, כי ראייה מסייעת אינה יכולה להפוך עדות

שקר לעדות אמת; וממילא לא ניתן יהיה למצוא נימוקים שיתמכו באמינותה של עדות שקרית.

34. יתרה מכך: בית המשפט יהא חייב להפעיל את ההוראה של סעיף 54 לפקודת הראיות גם ביחס לעדותו היחידה של בעל דין שנמצאו בה סממנים של שקר, ואין צורך שיקבע כי בעל הדין שיקר במפגיע. זאת, משום שסממנים של שקר הם היפוכם מסממנים של אמת; ועל כן לא ניתן יהיה למצוא תימוכין לעדות שבה נמצאו סממנים של שקר באופן שיספק את דרישותיו של סעיף 54 הנ"ל. בנסיבות אלו, טוב יעשה בית המשפט אם ייתן פסק דין לחובתו של אותו בעל הדין בהסתמך על סממני השקר הללו, ועליהם בלבד.

35. הכלל השלישי והאחרון הוא איסור על שימוש לרעה בהליכי משפט. מקורו של איסור זה הוא סעיף 61(ב) לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 (להלן: חוק החוזים), אשר מחיל את חובת תום-הלב והחובה לנהוג ב"דרך מקובלת" על כל פעולה משפטית, לרבות פנייה לערכאות וניהול התדיינות בבית משפט, בבוררות או בפורום אחר (ראו ע"א 3496/15 הורמוזי בבפור נ' גבעת מרום בע"מ (פסקה 9 לפסק דינה של השופטת א' חיות (כתוארה אז), והאסמכתאות הנזכרות שם) (17.1.2017)). כלל זה אוסר על בעל דין לפתוח בהליך משפטי בהתבסס על טענה שקרית והסתרה מכוונת של עובדות מטריאליות, כאלה או אחרות. כמו כן אוסר הוא על בעל דין לנסות ולעוות את הדין על ידי מתן עדות שקרית ביודעין. איסורים כאמור יש לאכוף בנחישות, ביד קשה, ובאופן שירתיע בעלי דין מפני מתן עדות שקר ומעשים פסולים אחרים אשר מהווים שימוש לרעה בהליכי משפט. התרופה הנכונה נגד מסירת עדות שקר על ידי בעל דין – כאשר העדות מתייחסת לעניין מהותי להתדיינות ונמסרת ביודעין מתוך כוונה להטות את תוצאת המשפט – היא מתן פסק דין לחובת השקרן (בנוסף לענישה פלילית ופסיקת הוצאות, עניינים שאינם עומדים לדיון כאן).

מן הכלל אל הפרט

36. ברי הוא, כי שמואל שיקר בפנייתו הראשונה לבית המשפט ואף ניסה להיבנות משקריו בהליך קמא. ברי הוא גם, כי שקרים אלו נאמרו על ידי שמואל ביודעין ומתוך כוונה להטות את הדין לטובתו. בנסיבות אלו, לא היה שום צורך לנתח את הראיות האחרות; ובוודאי שבית משפט קמא לא נדרש לקבוע את ממצא הנאמנות (שכאמור אינו עומד על תשתית ראייתית איתנה). לאחר שבדקנו ומצאנו כי גרסתו של שמואל איננה

אמינה, גרסה זו ירדה מן הפרק, ולא נותר לנו אלא לסמוך את ידינו על ראיות אובייקטיביות. כפי שכבר הוסבר, ראיות אלו הוכיחו כי הדירה שנרכשה על ידי המנוח מכספו נשארה בבעלותו ובחזקתו עד יום מותו וכי המנוח הותיר אחריו צוואה אשר מצווה את כל רכושו – קרי, גם הדירה – לבנו אלעד.

37. אשר על כן, אלעד זכאי להירשם כבעל הדירה כלשכת רישום המקרקעין, שכן הדירה שייכת לו, ולו בלבד. בית משפט קמא הגיע לתוצאה נכונה וצודקת על אף שלא כל נימוקיו מקובלים עלי.

38. הנני מציע אפוא לחבריי כי נדחה את הערעור ונחייב את המערער לשלם למשיב הוצאות בסך כולל של 20,000 ש"ח.

ש ו פ ט

השופט נ' סולברג:

כחברי, השופט א' שטיין, אף אני סבור כי דינו של הערעור – לדחייה.

ש ו פ ט

השופטת ע' ברון:

אני מצטרפת לתוצאה שאליה הגיע חברי השופט א' שטיין, שלפיה דין הערעור להידחות.

ש ו פ ט

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט א' שטיין.

ניתן היום, כ"ו בניסן התשע"ט (1.5.2019).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ש ו פ ט